

UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

ZAKLJUČNA STROKOVNA NALOGA VISOKE POSLOVNE ŠOLE
**RAZVOJ STRATEGIJE TRAJNOSTNEGA TURIZMA V DOLINI
SOČE**

Ljubljana, september 2023

TIM KUTIN

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisani Tim Kutin, študent Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, avtor predloženega dela z naslovom Razvoj strategije trajnostnega turizma v Dolini Soče, pripravljenega v sodelovanju s svetovalcem red. prof. dr. Markom Hočevarjem

IZJAVLJAM

1. da sem predloženo delo pripravil samostojno;
2. da je tiskana oblika predloženega dela istovetna njegovi elektronski obliki;
3. da je besedilo predloženega dela jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem poskrbel, da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam oziroma navajam v besedilu, citirana oziroma povzeta v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani;
4. da se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Kazenskem zakoniku Republike Slovenije;
5. da se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predloženega dela dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom;
6. da sem pridobil vsa potrebna dovoljenja za uporabo podatkov in avtorskih del v predloženem delu in jih v njem jasno označil;
7. da sem pri pripravi predloženega dela ravnal v skladu z etičnimi načeli in, kjer je to potrebno, za raziskavo pridobil soglasje etične komisije;
8. da soglašam, da se elektronska oblika predloženega dela uporabi za preverjanje podobnosti vsebine z drugimi deli s programsko opremo za preverjanje podobnosti vsebine, ki je povezana s študijskim informacijskim sistemom članice;
9. da na Univerzo v Ljubljani neodplačno, neizključno, prostorsko in časovno neomejeno prenašam pravico shranitve predloženega dela v elektronski obliki, pravico reproduciranja ter pravico dajanja predloženega dela na voljo javnosti na svetovnem spletu preko Repozitorija Univerze v Ljubljani;
10. da hkrati z objavo predloženega dela dovoljujem objavo svojih osebnih podatkov, ki so navedeni v njem in v tej izjavi.
11. da sem preveril verodostojnost informacij, ki izhajajo iz zapisov na podlagi uporabe orodij umetne inteligence.

V Ljubljani, dne 29.9.2023

Podpis študenta(-ke): _____

KAZALO

UVOD	1
1 TRAJNOSTNI TURIZEM	2
1.1 Indikatorji trajnostnega turizma	3
1.2 VISIT model indikatorjev trajnostnega razvoja turizma	4
2 VPLIVI TURIZMA.....	5
2.1 Ekonomski vplivi turizma	5
2.2 Socialno-kulturni vplivi turizma	6
2.3 Okoljski vplivi turizma.....	8
3 TURIZEM V DOLINI SOČE	8
3.1 Trajnostni turizem v Dolini Soče.....	9
3.2 SWOT analiza trajnostnega turizma v Dolini Soče	9
3.3 Trajnostni kazalniki	10
4 EMPIRIČNI DEL – ANALIZA VPLIVOV TURIZMA NA DOLINO SOČE	12
4.1 Način zbiranja podatkov	12
4.2 Analiza rezultatov	12
4.2.1 Demografija	13
4.2.1.1 Spol anketirancev.....	13
4.2.1.2 Starost anketirancev	13
4.2.1.3 Status anketirancev	14
4.2.2 Institucionalni vidik.....	14
4.2.3 Ekonomski, okoljski in socialno-kulturni vidik	15
4.2.3.1 Ekonomski vidik	16
4.2.3.2 Socialno-kulturni vidik.....	16
4.2.3.3 Okoljski vidik	16
5 STRATEŠKI DEL.....	18
5.1 Vizija	18
5.2 Razvojne prioritete	19
5.2.1 Razvoj destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja	19
5.2.2 Celoletno delovanje in upravljanje destinacije	20
5.2.3 Vključevanje lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije.....	20

5.3	Ukrepi za doseganje prioritet	20
5.3.1	Ukrepi za doseganje razvoja destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja.....	20
5.3.2	Ukrepi za doseganje celoletnega delovanja in upravljanja destinacije	21
5.3.3	Ukrepi za doseganje vključevanja lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije	21
SKLEP		22
LITERATURA IN VIRI		23
PRILOGE		27

KAZALO TABEL

Tabela 1: VISIT model indikatorjev trajnostnega razvoja	4
Tabela 2: SWOT analiza trajnostnega turizma v Dolini Soče	10
Tabela 3: Kazalniki trajnostnega turizma v Dolini Soče.....	11

KAZALO SLIK

Slika 1: Spol anketirancev.....	13
Slika 2: Starostna sestava anketirancev	13
Slika 3: Status anketirancev	14
Slika 4: Insitucionalni vidik	14
Slika 5: Ekonomski, okoljski in socialno-kulturni vidik.....	15
Slika 6: Zaznavanje vplivov	17
Slika 7: Vpliv koristi na zaznavanje vplivov	17

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketa.....	1
Priloga 2: Zadovoljstvo s stanjem turizma glede na ekonomske koristi od turizma.....	4
Priloga 3: Tabela odgovorov na trditve institucionalnega vidika vplivov turizma	4

SEZNAM KRATIC

angl. – angleško

BDP – Bruto domači proizvod

SWOT – (angl. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats); Prednosti, slabosti, priložnosti, nevarnosti

VISIT – (angl. Voluntary Initiative for Sustainability in Tourism); Prostovoljna pobuda za trajnostni razvoj v turizmu

UNWTO – (angl. United Nations World Tourism Organization); Svetovna turistična organizacija

WTTC – (angl. World Travel and Tourism Council); Svetovni potovalni in turistični svet

UVOD

Dolina Soče je leta 2020 prejela zlati znak Slovenia Green Destination Gold, kar priča o trajnostnem delovanju in razvoju turizma na tem področju. Ta naziv pa hkrati pomeni zeleno zavezo, da si bo Dolina Soče še naprej prizadevala za izboljšave in odgovorno ravnanje v skrbi za prihodnje generacije (Dolina Soče, brez datuma c).

Trajnostni turizem mora optimalno izkoristiti okoljske vire, spoštovati družbeno-kulturno edinstvenost lokalnih skupnosti in zagotavljati spremenljive ter dolgoročne socialno-ekonomske koristi za vse deležnike. Naravno okolje, kulturna dediščina in družbeno okolje igrajo ključno vlogo pri turistični ponudbi in so od nje tudi odvisni. V kolikor je turizem zasnovan po načelih trajnostnega razvoja, ima potencial, da igra pomembno vlogo pri ohranjanju naravnega okolja in kulturne dediščine ter pozitivno vpliva na družbeno okolje (United Nations, brez datuma).

Trajnostni razvoj turizma zahteva ozaveščeno udeležbo vseh pomembnih deležnikov, pa tudi močno politično vodstvo za zagotovitev široke udeležbe in doseganje soglasja. Doseganje trajnostnega turizma je stalen proces in zahteva stalno spremljanje vplivov ter uvajanje potrebnih preventivnih in/ali korektivnih ukrepov, kadar je to potrebno. Sodelovanje in podpora lokalnih prebivalcev sta nujna za trajnostno turistično industrijo na katerikoli destinaciji, zato je pomembno razumeti in oceniti njihovo dožemanje vplivov in njihov odnos do trajnostnega razvoja (Gursoy, Chi & Dyer, 2010, str. 381–394).

Razumevanje perspektiv prebivalcev lahko olajša politike, ki zmanjšujejo potencialne negativne vplive razvoja turizma in povečujejo njegove koristi, kar vodi v razvoj skupnosti in večjo podporo turizmu (Prayag, Hosany, Nunkoo & Alders, 2013, str. 629–640).

Ker je turizem v Dolini Soče ena najpomembnejših gospodarskih panog, trajnostni razvoj ni vprašanje, ki dovoljuje izbiro, temveč zahteva, ki jo narekujejo povpraševanje in čedalje bolj omejeni okoljski viri. Trajnostna in naravna strategija je nedvomno potrebna, saj ima lahko nenačrtovan in intenziven razvoj v okolju Zgornjega Posočja negativne dolgoročne posledice, ki odtehtajo vse pozitivne (Dolina Soče, brez datuma c). Zato se mi zdi primerno, da se določijo smernice za razvoj trajnostnega turizma na tem področju.

Namen zaključne strokovne naloge je razviti strategijo trajnostnega turizma, ki bo omogočala trajnostni razvoj destinacije, minimiziranje slabih vplivov turizma, izboljšanje socialnega in ekonomskega statusa prebivalcev in ohranitev okolja za prihodnje generacije. Razvoj strategije trajnostnega turizma temelji na podlagi zastavljene vizije in postavitve prioriteta za njeno doseganje, ki izhajajo iz rezultatov ankete in opravljene analize prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti (angl. Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats, v nadaljevanju SWOT) destinacije.

Cilj zaključne strokovne naloge je predstaviti vplive trajnostnega turizma v Dolini Soče in s pomočjo analize rezultatov ankete in SWOT analize postaviti prioritete za razvoj strategije trajnostnega turizma v omenjeni destinaciji.

Iz raziskovanja turizma v Dolini Soče sem razvil naslednje hipoteze:

- Pozitivni vplivi turizma na lokalno skupnost prevladajo nad negativnimi.
- Prebivalci so na splošno zadovoljni s stanjem in razvojem turizma.
- Prebivalci so zadovoljni z možnostjo vključevanja v razvoj turizma.
- Prebivalci z neposrednimi koristmi od turizma bolj zaznavajo pozitivne vplive in so bolj zadovoljni s stanjem turizma.

Zaključna strokovna naloga je sestavljena iz teoretičnega, empiričnega in strateškega dela. V teoretičnem delu bom poizkusil predstaviti pojem trajnostnega turizma in prikazati posamezne vplive trajnostnega turizma na določeno območje. Poleg tega bom v teoretičnem delu predstavil še turizem v Dolini Soče. Za predstavitev teoretičnih izhodišč trajnostnega turizma in njegovih vplivov na določeno območje se bom oprl na strokovno in znanstveno literaturo s tega področja. Uporabil bom deskriptivno metodo in z njo predstavil vplive turizma iz ekonomskega, družbeno-kulturnega in okoljskega vidika. S pomočjo metode kompilacije pa bom ob lastnih dognanjih povzel tudi spoznanja, stališča, sklepe in rezultate drugih avtorjev, ki so s svojimi komentarji že obravnavali tovrstno tematiko. Za predstavitev turizma v Dolini Soče se bom oprl na različno literaturo in internetne vire. V nadaljevanju sledi SWOT analiza, v kateri so predstavljene prednosti, slabosti, tveganja in priložnosti trajnostnega turizma v Dolini Soče.

V empiričnem delu naloge bodo predstavljeni rezultati ankete. V strateškem delu sledi postavljanje vizije Doline Soče, nato pa bom s pomočjo rezultatov ankete in SWOT analize poizkusil postaviti prioritete in ukrepe, s pomočjo katerih bom razvil strategijo za doseganje zastavljene vizije Doline Soče.

1 TRAJNOSTNI TURIZEM

Svetovna turistična organizacija (angl. United Nations World Tourism Organization, v nadaljevanju UNWTO) opredeljuje **trajnostni turizem** kot: »Turizem, ki v celoti upošteva svoje sedanje in prihodnje gospodarske, družbene in okoljske vplive ter obravnava potrebe obiskovalcev, industrije, okolja in gostiteljskih skupnosti« (United Nations World Tourism Organization, 2005, str. 11–12). Trajnosten turizem bi torej moral čim bolj učinkovito izkoristiti okoljske vire, spoštovati sociokulturno pristnost skupnosti gostiteljic in jim zagotavljati dolgoročno ekonomsko sposobnost preživetja ter hkrati ohranjati visoko raven zadovoljstva obiskovalcev. Za ohranjanje trajnostnih načel turizma je potrebno močno politično vodstvo in ozaveščeno sodelovanje vseh zadevnih zainteresiranih strani. Neprekinjen proces doseganja trajnostnega turizma zahteva stalno spremljanje učinkov in

po potrebi uvedbo bistvenih preventivnih in/ali korektivnih ukrepov (United Nations World Tourism Organization, 2005, str. 11–12).

Trajnostni razvoj temelji na treh stebrih, ki so (Mihalič, 2006, str. 95–96):

- **ekonomski steber**, ki se nanaša na zagotavljanje ekonomske trajnosti in zagotavljanje pravičnih socialno-ekonomskih prednosti za vse zainteresirane strani. To vključuje prednosti, kot so stalna zaposlitev, priložnosti za ustvarjanje prihodkov, socialne storitve za gostiteljske skupnosti in zmanjšanje revščine. Nanaša se tudi na ekonomsko učinkovitost podjetij, njihovih aktivnosti in na dolgoročno usmerjanje njihovega poslovanja;
- **steber socialne trajnosti**, ki se nanaša na spoštovanje človekovih pravic in zagotavljanje enakih možnosti za vse udeležene. Zahteva enakopravno razdelitev koristi, zavzema se za odpravljanje revščine in preprečevanje izkoriščanja. Vzpodbuja ohranjanje sociokulturne drugačnosti skupnosti gostiteljice in boljše medkulturno razumevanje ter strpnost do drugih;
- **steber ekološke trajnosti**, ki se nanaša na varovanje in poslovanje omejenih in življenjsko pomembnih virov. Zavzema se za zmanjšanje onesnaženja zraka, zemlje in vode, za zaščito biološke raznovrstnosti in kulturne dediščine.

Vsi trije stebri so sami po sebi ključnega pomena za vzpostavljanje trajnostnega razvoja turizma, hkrati pa so tudi medsebojno odvisni. Ko govorimo o zagotavljanju trajnostnega razvoja turizma, lahko govorimo o iskanju idealnega razmerja med posameznimi stebri (Mihalič, 2006, str. 96).

Poleg naštetih stebrov pa UNWTO navaja še tri zahteve trajnostnega razvoja turizma, ki so (Mihalič, 2006, str. 98–99):

- **Vzdrževanje zadovoljstva turistov** in krepljenje njihove ekološke odgovornosti.
- **Informiranje in ozaveščeno sodelovanje** vseh ustreznih deležnikov in vzpostavitev močnega političnega vodstva.
- **Ekološko izobraževanje** in dvigovanje ekološke zavesti obiskovalcev.

1.1 Indikatorji trajnostnega turizma

Indikatorji trajnostnega razvoja so neke vrste merila za vrednotenje doseganja ciljev in zahtev trajnostnega turizma. Gre za izbrana, določena merila, s katerimi lahko merimo spremembe v turističnem sistemu, vključno z vplivi, ki jih ima razvoj turizma na okolje. Posamezni indikatorji se po UNWTO nanašajo na dve področji (Mihalič, 2006, str. 101):

- **področje vplivov** na okolje. Ti indikatorji pomagajo pri merjenju pozitivnih in negativnih učinkov razvoja turizma na posamezno okolje. Primeri indikatorjev vplivov

na okolje so na primer rast števila obiskovalcev, povečanje količine odpadkov, povečanje onesnaževanja ipd.

- **Področje kakovosti** destinacije oziroma posamezne vrste okolja. Primer takega indikatorja je indeks odvisnosti gospodarstva destinacije od turizma.

1.2 VISIT model indikatorjev trajnostnega razvoja turizma

Indikatorji morajo posegati na vsa ključna področja, če želimo, da sovpadajo s trikotniškim modelom trajnostnega turizma. Skladno z definicijo trajnostnega turizma morajo indikatorji meriti spremembe na naravnem, kulturno-socialnem in ekonomskem področju sistema. Implementacija koncepta trajnostnega turizma pa zahteva tudi politično voljo in podporo, zato se indikatorji poleg treh omenjenih nanašajo tudi na politično okolje. Ti indikatorji merijo politično uresničljivost posameznega koncepta v posamezni destinaciji. Prostovoljna pobuda za trajnostni razvoj v turizmu (angl. Voluntary Initiative for Sustainability in Tourism, v nadaljevanju VISIT) je pripravila listo osnovnih indikatorjev za spremljanje trajnostnega turističnega razvoja v destinacijah, ki je prikazana v tabeli 1 (Mihalič, 2006, str. 102):

- **indikatorji politične uresničljivosti**, ki kažejo pripravljenost za implementacijo posameznega koncepta. Instrumenti ne bodo sprejeti, ne uporabljeni brez politične pripravljenosti. Kazalniki vpliva morajo posebej obravnavati naslednja vprašanja: ekološko upravljanje v destinaciji; turistični načrt trajnostnega razvoja; in sodelovanje vseh destinacijskih akterjev v procesu razvoja turizma.
- **Indikatorji naravnega okolja** merijo vplive turizma na naravno okolje. Na področju kakovosti destinacije pa merijo na primer kakovost zraka, vode ipd.
- **Socialno-kulturni indikatorji** merijo vplive turizma na socialno-kulturno okolje posamezne destinacije. Primeri socialno-kulturnih indikatorjev so razvoj življenjskega standarda lokalnega prebivalstva ali kakovost destinacije z vidika varnosti in odnosa do obiskovalcev.
- **Ekonomski indikatorji** dajejo informacije o vplivih turizma na ekonomsko okolje obravnavane destinacije in o vplivu turizma na zasluške lokalnega prebivalstva. Indikatorji ekonomske kakovosti pa dajejo informacijo o odvisnosti gospodarstva od turizma.

Tabela 1: VISIT model indikatorjev trajnostnega razvoja

Oznaka	Indikatorji – glavne skupine
A	Indikatorji politične uresničljivosti koncepta
B	Okoljski
C	Socialno-kulturni
D	Ekonomski

Prirejeno po Mihalič (2006).

2 VPLIVI TURIZMA

Posamezne vplive turizma lahko označimo za pozitivne in koristne, lahko pa tudi za negativne in škodljive. Kako se posamezni vplivi dojemajo, je odvisno predvsem od vrednostnega položaja in presoje opazovalca vplivov. Ko govorimo o vplivih turizma na okolje, pri tem mislimo predvsem na vplive, ki jih turizem sproža v naravnem, kulturno-socialnem in ekonomskem okolju (Mason, 2008, str. 36).

2.1 Ekonomski vplivi turizma

Dejstvo, da turizem prispeva h gospodarskemu razvoju in rasti, je eden od ključnih razlogov, zakaj ga vlade spodbujajo in promovirajo po vsem svetu. Turizem povečuje zaposlenost in dohodek, povzroča ugodno plačilno bilanco za industrijo, spodbuja industrijo na strani ponudbe in spodbuja splošno gospodarsko dejavnost v državi (Ivanov & Webster, 2007, str. 379–388).

Ekonomske vplive turizma lahko delimo na pozitivne in negativne. Posamezne destinacije pogosto vidijo pozitivne gospodarske koristi kot glavno vrsto turističnega vpliva in zato podpirajo razvoj turizma. Potrebno pa se je zavedati, da turizem prinaša tudi nekaj negativnih gospodarskih učinkov (Mason, 2008, str. 54).

Pozitivni vplivi turizma na ekonomsko okolje so (Mihalič, 2006, str. 46):

- **devizni zasluzki.** Devizna funkcija turizma omogoča državi, da z razvojem mednarodnega receptivnega trima povečuje devizna sredstva v plačilnih bilancah.
- **Povečanje proračunskih prihodkov.** Turistična potrošnja povečuje vladne prihodke preko davkov in prispevkov. Davki na plače delavcev, prihodki turističnih podjetij in razne oblike turističnih taks za turiste predstavljajo direktne proračunske prihodke za državo oziroma lokalno skupnost. Poleg tega pa imajo tudi indirektne prihodke v obliki davkov in carin na blago in storitve, ki so posledica trgovanja zaradi turizma.
- **Zaposlitve.** Nastanek novih delovnih mest zaradi razvoja turizma.
- **Razvoj infrastrukture.** Z razvojem turizma se razvija tudi infrastruktura, izboljšuje se komunalna infrastruktura, urejajo se javne površine, kar neposredno vpliva tudi na kakovost življenja lokalnega prebivalstva.
- **Zasluzki in multiplikacijska funkcija.** Razvoj turizma pomeni tudi povečanje prihodkov lokalnega turističnega gospodarstva. Posredno razvoj turizma vpliva tudi na povečanje vrednosti nepremičnin in lokalnih javnih dobrin. Turizem ima tudi močan multiplikator gospodarske aktivnosti, ki omogoča, da direktna turistična potrošnja stimulira intenzivno gospodarsko dejavnost, ki potem sproža nove posle.

Z razvojem turizma pa pride tudi do nastajanja ekonomsko neželenih učinkov. Nastanek teh učinkov je bolj opazen pri državah s slabšo gospodarsko razvitostjo, ki težje zadovoljujejo potrebe turistov. Lahko se zgodi, da večji del zasluzka odteče iz države v korist drugih držav.

Negativni ekonomski vplivi, ki se pojavljajo ob razvoju turizma, so (Mihalič, 2006, str. 48–50):

- **odtekanje.** Gre za najbolj pogosto obravnavan negativen ekonomski učinek razvoja turizma. Pri tem pojavu gre za odtekanje davkov, profitov, plač za delovno silo, sredstev za plačilo uvoženega blaga in storitev za potrebe turistične ponudbe. Po različnih ocenah odteče več kot 80 % turistične potrošnje za posamezne turistične proizvode. Denar tako teče v korist letalskih družb, hotelov in drugih podjetij, ki imajo sedež izven destinacije. Poleg tega pa lahko zaradi nagnjenosti gospodarstva k neturistični potrošnji govorimo še o dveh vrstah odtekanja: odtekanju iz naslova uvoza za potrebe turizma in odtekanju iz naslova izvoza.
- **Visoki stroški infrastrukture.** Razvoj turizma zahteva tudi povečanje investicijskih vlaganj, ki bremenijo predvsem lokalne vlade in davkoplačevalce. Stroški, povezani z gradnjo nove infrastrukture, zmanjšajo investicijsko sposobnost gospodarstva za naložbe v druge dejavnosti, kot sta zdravstvo in šolstvo.
- **Inflacijski učinek.** Ta učinek se odraža predvsem v cenah blaga zaradi dodatnega turističnega povpraševanja, te višje cene pa bremenijo lokalno prebivalstvo. Dvig cen življenjskih potrebščin in nepremičnin lahko privede do izrivanja lokalnega prebivalstva iz turističnih območji.
- **Nevarnosti zaradi odvisnosti od le ene dejavnosti.** Manj razvite države lahko vidijo edino možnost v razvoju turizma, kar lahko vodi v ekonomsko odvisnost od zgolj ene dejavnosti. To pa seveda ni optimalno v primeru zmanjšanja povpraševanja po turističnih dobrinah v tej državi.
- **Sezonskost.** Pri tem negativnem ekonomskem vplivu gre za koriščenje turistične zmogljivosti le del leta znotraj sezone. Prihaja do problema nestalne zaposlitve za posameznike, ki morajo izven sezone iskati novo zaposlitev. Ta problem je povezan s problemom izobraževanja in vlaganja v kakovost delavne sile.

Cilj posameznih trajnostnih destinacij je maksimizirati pozitivne ekonomske vplive in čim bolj zmanjšati negativne, zato pa sta potrebna dobro planiranje in upravljanje (Mason, 2008, str. 55).

2.2 Socialno-kulturni vplivi turizma

Vplivi turizma na socialno-kulturno okolje so lahko tako pozitivni kot tudi negativni. Pogosto se izpostavlja negativne tam, kjer prihaja do velike kulturne razlike med lokalnim prebivalstvom in obiskovalci. Ocenjevanje in merjenje teh vplivov je prav tako nekoliko specifično, ker lokalne skupnosti niso homogene, različni posamezniki pa različno dojemajo socialno-kulturne vplive. Lokalno prebivalstvo je pripravljeno sprejeti nekatere negativne učinke turizma na njihovo socialno-kulturno okolje, v kolikor jih odtehtajo pozitivni učinki (Mason, 2008, str. 67).

Pozitivni vplivi turizma na socialno-kulturno okolje so (Mihalič, 2006, str. 50–52):

- **spodbujanje zaščite kulturnih značilnosti** destinacije.
- **Ohranjanje lokalne kulture** in zagotavljanje finančnih sredstev za ohranjanje le-te.
- **Oživitev** že pozabljenih običajev.
- Oblikovanje in **krepljenje kulturne zavesti** lokalnega prebivalstva.
- **Krepljenje miru** v svetu. Turizem povečuje razumevanje in strpnost med različnimi kulturami.
- Sprošča **ugodne socialne učinke**, ki povečujejo standard lokalnega prebivalstva.
- **Povečanje varnosti**.
- Pozitiven vpliv na **promocijo in izgled destinacije**. Omogoča privabljanje tujih investorjev.

Na drugi strani lahko turizem povzroči uničenje avtohtone kulture in poveča socialne napetosti. Negativni vplivi na socialno-kulturno okolje so (Mihalič, 2006, str. 51–53):

- **skomercializiranje kulturnih dobrin** v turistične proizvode.
- **Standardiziranje proizvodov in storitev**, kar je posledica zadovoljevanja potreb turistov, ki si želijo njim znane proizvode in storitve.
- **Izguba avtentičnosti**. Prilagoditev posameznih kulturnih značilnosti za boljše zadovoljevanje potreb turistov.
- **Imitiranje življenjskega stila turistov**.
- **Nezadovoljstvo lokalnega prebivalstva** s tradicionalnim načinom življenja, ki povzroča njegovo opuščanje.
- **Občutek manjvrednosti in sovraštva** lokalnih prebivalcev, ki nimajo dostopa do številnih dobrin in storitev. To lahko privede tudi do omejevanja dostopa lokalnega prebivalstva do nekaterih področij.
- **Povečanje kriminala**. Tudi rast kriminala je posledica urbanizacije in rasti masovnega turizma.

Če ena kultura pride v stik z drugo, je naraven proces, da pride do sprememb. Zato lahko trdimo, da je kultura dinamična in se spreminja ne glede na to, ali turizem obstaja ali ne. Nevarnost turizma ni sprememba družbenih norm, ampak gre prej za oslabitev nadzora skupnosti nad omejitvami glede vrste turističnega razvoja. Izvirne družbene tradicije in norme bodo manj prizadete, negativni učinki kulturnega turizma pa bodo manjši, če bo skupnost ustrezno zastopana na različnih ravneh razvoja turizma in bodo ljudje ohranili nadzor. Po drugi strani pa če skupnosti ne sodelujejo pri upravljanju, oblikovanju politik in odločanju, lokalni ljudje ne bodo imeli nobene moči, tujci bodo vse bolj prevladovali v turizmu in turizem bo na koncu ubil turizem (Sandeep & Vinod, 2014, str. 40–43).

2.3 Okoljski vplivi turizma

Naravno okolje postaja vse bolj prepoznano kot glavni vir turizma. Turizem je sam po sebi odvisen od okolja, ki je ponavadi tudi glavna turistična atrakcija. Odnosi med turizmom in okoljem so zapleteni, med njimi obstaja vzajemna odvisnost, ki je opisana kot simbiotska. Turizem ima koristi od tega, da je v dobrem okolju, to isto okolje pa ima koristi od turizma v obliki ukrepov, namenjenih zaščiti in ohranjanju njegove vrednosti kot turističnega vira (Mason, 2008, str. 70).

Pozitivni vplivi turizma na naravno okolje so (Inskeep, 1991, str. 339):

- **zaščita naravnega okolja.** Turizem vzpodbuja zaščito okolja, saj je kakovostno okolje privlačno za turizem.
- **Predstavlja vir finančnih sredstev** za zaščito naravnega okolja. Prispevki turizma omogočajo zavarovanje naravnega okolja.
- **Izboljševanje kakovosti naravnega okolja** in povečanje njegove privlačnosti.
- **Oblikovanje ekološke zavesti**, etike in odgovornosti.
- **Izboljšanje ekološkega upravljanja in planiranja.** S pomočjo tehnik za uvajanje načel čiste proizvodnje, zmanjševanje količine odpadkov in preprečevanje onesnaženja zmanjšuje negativne vplive turizma na okolje.

Negativni vplivi turizma na naravno okolje so (Mihalič, 2006, str. 57):

- **poslabšanje kakovosti vode.** Onesnaževanje voda, povečanje kanalizacijskih odpadkov in zmanjšanje količine razpoložljive vode zaradi povečanja turizma.
- **Poslabšanje kakovosti zraku**, onesnaževanje zaradi povečanja prometa.
- **Povečanje hrupa in motenj**, ki nastajajo zaradi velike prostorske koncentracije turistov.
- **Vizualno onesnaženje** in degradacija okolja.
- **Povečanje fizičnega onesnaževanja.**
- **Ogrožanje avtohtonega rastlinstva in živalstva.**
- **Povečanje možnosti za ekološke katastrofe.** Možnosti nastanka erozije zemlje, plazov, sprememb v podnebjju ipd.

K ohranjanju znamenitosti in ohranjanju neprecenljivega naravnega in zgodovinskega okolja ter kulturnih spomenikov lahko pripomore razumna, enakomerno razporejena rast turizma (Cohen, 1987, str. 215–237).

3 TURIZEM V DOLINI SOČE

Dolina Soče leži na alpskem območju na severozahodu Slovenije. V Dolino Soče spadajo območja občin Bovec, Kobarid, Tolmin in Kanal ob Soči. Njihovo skupno ozemlje meri približno 1.089 kvadratnih kilometrov; na tem ozemlju živi približno 23.600 prebivalcev. Kljub temu, da Dolina Soče leži na prehodu med Alpami in Sredozemljem, se skladno z

nacionalno strategijo turizma umešča v makro destinacijo Alpska Slovenija. Večji del severno in vzhodno gorskega sveta od reke Soče sodi v Triglavski narodni park. Destinacija spada tudi v biosferno območje Julijske Alpe - UNESCO MAB (Dolina Soče, brez datuma a).

Dolina Soče je danes ena vodilnih destinacij slovenskega turizma in ena najbolj zelenih med mednarodnimi in domačimi turisti v Sloveniji. Med drugim velja za slovensko destinacijo z najbolj razvito ponudbo »outdoor« turizma in počitnic v gorah, ki sta med nosilnimi produkti slovenskega turizma in makro regije Alpska Slovenija. V letu 2022 jo je obiskalo 362.332 turistov, ki so ustvarili 932.472 nočitev (Dolina Soče, brez datuma b). Turistični obisk destinacije pa se je v zadnjih letih kar občutno povečal. Večina obiskov se zgodi v času poletne sezone v mesecih juniju, juliju in avgustu, in sicer se v tem času zgodi približno 71 % vseh prihodov turistov, kar nakazuje na tveganje preobremenjenosti naravnih in kulturnih virov ter krhanje primerne ravnotežja med številom prebivalcev in turistov, po drugi strani pa opozarja na primanjkljaj turistične ponudbe v vseh segmentih ponudbe v izven sezonskih mesecih (Dolina Soče, 2020).

Po podatkih Svetovnega potovalnega in turističnega sveta (angl. World Travel and Tourism Council – WTTC) je turizem v letu 2022 prispeval 7,6 % h globalnemu bruto domačemu proizvodu (v nadaljevanju BDP) (v Sloveniji 9,2 % BDP) ter zagotovil povprečno 1 od 10 delovnih mest (World Travel and Tourism Council, 2023). Turizem je tudi eden izmed pomembnejših generatorjev gospodarske rasti v Dolini Soče. S turizmom je neposredno povezanih več kot 850 ponudnikov namestitev, preko 100 gostinskih objektov in 40 športnih agencij. Turizem posredno vpliva še na približno 300 subjektov v trgovini, prometu ter kulturno-rekreacijskih in drugih panogah. Turizem tako velja za eno najpomembnejših panog Doline Soče, ki pa je hkrati tudi najbolj odvisna od lokalnega okolja (Dolina Soče, 2020).

3.1 Trajnostni turizem v Dolini Soče

Turizem v Dolini Soče predstavlja eno najpomembnejših gospodarskih panog, zato je trajnostni razvoj turizma ključnega pomena za prihodnost destinacije. Dolina se že leta razvija po načelih trajnostnega turizma, je pa za trajnostni razvoj destinacije potrebno konstantno prilagajanje in odzivanje na spreminjajočo se gospodarsko, okoljsko in družbeno dinamiko. Potrebna je vzpostavitev načrtnega razvoja trajnostnega turizma, ki bo pomagal ohraniti edinstveno identiteto doline in zaščititi njene ekosisteme.

3.2 SWOT analiza trajnostnega turizma v Dolini Soče

V tabeli 2 so prikazane prednosti, slabosti, priložnosti in tveganja trajnostnega turizma v Dolini Soče. S strategijo želimo prednosti ohranjati in nadgrajevati, priložnosti pa najboljše izkoristiti za nadaljnje trajnostno upravljanje in razvoj turizma v Dolini Soče. Ključne slabosti moramo odpraviti, tveganja pa moramo s pravočasnimi ukrepi čim bolj zmanjšati.

Tabela 2: SWOT analiza trajnostnega turizma v Dolini Soče

PREDNOSTI	SLABOSTI	PRILOŽNOSTI	TVEGANJA
Naravne in kulturne danosti	Visoka sezonskost	Rast povpraševanja po zelenih in avtentičnih gorskih destinacijah	Preobremenjenost v visoki sezoni in manko ponudbe v ostalih mesecih
Pristnost in ohranjenost tradicij	Pomanjkanje turistične infrastrukture	Koncept turizma Doline Soče ustreza preobremenjenemu življenjskemu slogu urbanega gosta, ki potrebuje sprostitev	Podnebne spremembe ter pritiski na naravo in okolje
Vreme in podnebje regije	Počasna gospodarska rast turizma	Uvajanje trajnostnih in kakovostnih standardov	Malo tujih naložb v turistični sektor
Gospodarski potencial turizma	Nepovezanost ponudnikov turističnih storitev	Ustvarjanje delovnih mest	Spremembe družbene strukture
Turizem za oživitev lokalnega gospodarstva	Pomankanje ozaveščanja o pomenu pristnosti kulturne in naravne dediščine	Razvoj zimskega turizma	Zagotavljanje kadrov
Ohranjamo	Odpravljamo	Izkoriščamo	Zmanjšujemo vpliv

Prerejeno po Angelevska-Najdeska & Rakicevik (2012).

3.3 Trajnostni kazalniki

V tabeli 3 so prikazani trajnostni kazalniki turizma v Dolini Soče. Trajnostni kazalnik predstavljajo meritev, ki se uporablja za ocenjevanje okoljskih, socialnih in ekonomskih vidikov določenega sistema ali organizacije z namenom ovrednotenja njegove splošne trajnosti. Indikatorji trajnosti se uporabljajo za sledenje napredka v smeri trajnostnih ciljev, določitev področij za izboljšave in informiranje trajnostnega odločanja (Brightest, Inc., 2023).

Tabela 3: Kazalniki trajnostnega turizma v Dolini Soče

KAZALNIKI	2020	2021	2022
OKOLJE			
1 % odplak, ki se pred odvajanjem očistijo vsaj do sekundarne stopnje	56,18	57,19	58,15
2 % trdnih odpadkov, ki so zbrani ločeno za predelavo	65,33	64,88	65,80
DRUŽBA IN KULTURA			
1 Število muzejev	5	5	5
2 Število muzejskih zbirk	20	20	21
3 Število muzejev na prostem	8	8	8
4 Število večjih tradicionalnih dogodkov	8	12	21
5 Število ponudnikov, vključenih v kolektivno blagovno znamko Iz Doline Soče	0	23	39
6 Število izdelkov, vključenih v kolektivno blagovno znamko Iz Doline Soče	0	66	111
EKONOMIJA			
1 Prihodi turistov	229.075	276.488	362.332
2 Nočitve turistov	623.775	729.572	932.472
3 Doba bivanja (v dneh)	2,72	2,64	2,57
4 Število mesecev, v katerih pripotuje 80 % turistov	3	3	4
5 Zaposlovanje v turizmu	711	762	818
ZELENO POSLOVANJE			
1 Število namestitev z znakom Slovenia Green Accommodation	5	6	8
2 Število namestitev z znakom Slovenia Green Park	1	1	1

Prirejeno po Dolina Soče (brez datuma b).

4 EMPIRIČNI DEL – ANALIZA VPLIVOV TURIZMA NA DOLINO SOČE

4.1 Način zbiranja podatkov

Empirični del je sestavljen iz več delov. Prvi del je pridobivanje podatkov, kjer sem se odločil za uporabo primarnih podatkov. S pomočjo ankete, ki bo objavljena na različnih spletnih straneh in socialnih omrežjih, bom poizkusil pridobiti zadostno količino podatkov za opravljanje analize.

V drugem delu bom posamezne vplive turizma razporedil po posameznih vidikih:

- Institucionalni vidik,
- Ekonomski vidik,
- Okoljski vidik,
- Socialno-kulturni vidik.

Sledi analiza rezultatov: po oblikovanju skupin v drugem delu empirične analize bom s pomočjo analitične metode ugotavljal, kateri vplivi so najbolj zaznani, ali obstaja pozitivna povezanost med zaznavanjem vplivov in neposrednih koristi, ki jih turizem predstavlja za posameznika, in kakšno je splošno zadovoljstvo s stanjem turizma v očeh prebivalcev.

V tretjem delu naloge sledi strateški del. V tem delu bom zastavil vizijo Doline Soče in postavil posamezne prioritete in ukrepe, na podlagi katerih bom razvil strategijo za razvoj trajnostnega turizma v Dolini Soče.

4.2 Analiza rezultatov

Predstavitev rezultatov izvedene ankete. Najprej sledi predstavitev demografije anketirancev, nato pa prikaz rezultatov ankete glede na posamezne vidike, in sicer: institucionalni, ekonomski, okoljski in socialno-kulturni vidik. Tu so posamezne trditve za lažje predstavljanje rezultatov ocenjene z ocenami od 1 do 5, in sicer glede na strinjanje posameznikov. Ocena 1 pomeni, da se posameznik s trditvijo sploh ne strinja; 2 – posameznik se s trditvijo ne strinja; 3 – s trditvijo se niti ne strinja niti strinja; 4- posameznik se strinja s posamezno trditvijo; 5 – posameznik se popolnoma strinja s posamezno trditvijo. Pri raziskavi je sodelovalo 236 posameznikov, izmed teh jih je anketo dokončalo 176. Pomanjkljivosti ankete je pristranskost vzorca, saj rezultati ankete niso nujno posplošljivi na celotno populacijo, vendar je ob tem mogoče pritrditi, da je to najboljša možna ocena glede na časovne in finančne omejitve.

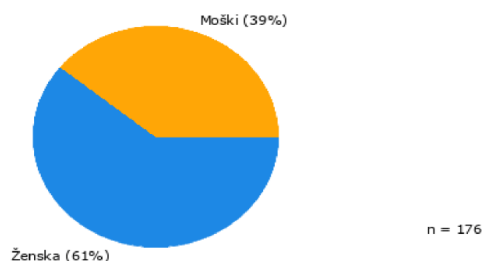
4.2.1 Demografija

Uvodni demografski del ankete vsebuje tri vprašanja, ki se nanašajo na spol, starost in status anketirancev. Podatki zbrani v tem delu mi bodo omogočali vrednotenje posameznih rezultatov in postavljenih hipotez.

4.2.1.1 Spol anketirancev

Pri raziskavi je sodelovalo 176 anketirancev, od tega je bilo 61 % žensk in 39 % moških. Iz tega rezultata lahko razberemo, da se je za reševanje ankete odločilo 107 žensk in 69 moških. Razmerje med moškimi in ženskami je prikazano na sliki 1.

Slika 1: Spol anketirancev

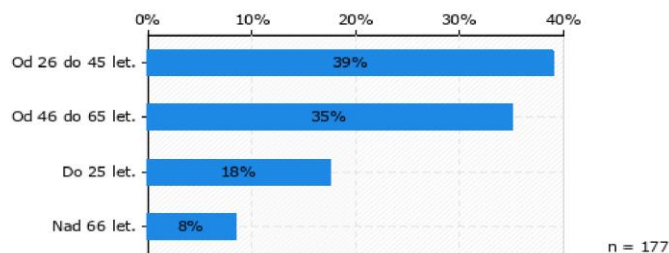

Vir: lastno delo.

4.2.1.2 Starost anketirancev

Starostna sestava anketirancev je prikazana na sliki 2. Večina anketirancev je bila stara med 26 in 45 letom starosti, ti so predstavljali 39 % vseh anketiranih. Sledili so jim anketiranci, stari med 46 in 65, ki so predstavljali 35 % vseh anketiranih. Na tretjem mestu sledijo anketiranci, stari do 25 let, ki so predstavljali 18 % vseh anketiranih. Na zadnjem mestu pa so bili anketiranci, starejši od 66 let, ki so predstavljali le 8 % vseh anketiranih.

Slika 2: Starostna sestava anketirancev

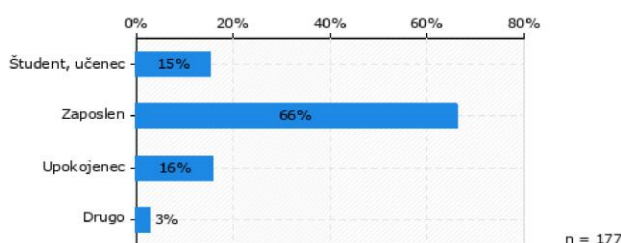

Vir: lastno delo.

4.2.1.3 Status anketirancev

Statusna sestava anketirancev je prikazana na sliki 3. Anketirance sem razdelil v štiri različne statusne skupine, in sicer: študent oziroma učenec, zaposlen, upokojenec in drugo. Največji delež anketirancev je bil zaposlenih, in sicer kar 66 %. Nato sledita delež upokojencev s 16 % in delež študentov oziroma učencev s 15 % vseh anketirancev. 8 % anketirancev ne spada v nobeno od omenjenih statusnih skupin.

Slika 3: Status anketirancev

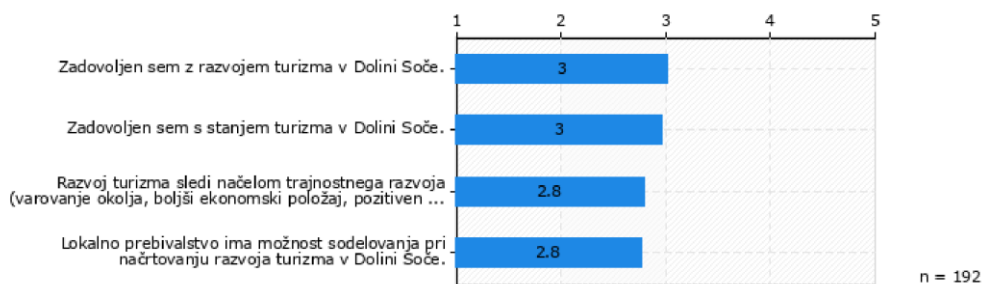

Vir: lastno delo.

4.2.2 Institucionalni vidik

Glede institucionalnega vidika turizma v Dolini Soče so bile v anketi postavljene štiri trditve, ki so prikazane na sliki 4.

Slika 4: Institucionalni vidik

Vir: lastno delo.

Prva trditev, ki se glasi: »Zadovoljen sem z razvojem turizma v Dolini Soče«. Z zgornjega grafa je mogoče razbrati, da se posamezniki s trditvijo niso niti strinjali niti ne strinjali. Kot je prikazano v tabeli v prilogi, se je s to trditvijo popolnoma strinjalo le 7 % anketirancev, s trditvijo se je strinjalo 33 % anketirancev, 26 % anketirancev je bilo neopredeljenih, 27 % anketirancev se s trditvijo ni strinjalo, medtem ko se 10 % anketirancev s trditvijo popolnoma ni strinjalo.

Prav tako so bili anketiranci podobno razporejeni pri strinjanju z drugo trditvijo, ki se glasi: »Zadovoljen sem s stanjem turizma v dolini Soče«. S to trditvijo se je popolnoma strinjalo zgolj 3 % anketirancev, 38 % anketirancev se s trditvijo strinja, medtem ko se 29 % anketirancev s to trditvijo ne strinja. Popolno nestrinjanje je izrazilo 7 % anketirancev. Kar 23 % anketirancev se s trditvijo ni niti strinjalo niti ne strinjalo.

Iz rezultatov ankete je mogoče razbrati, da prebivalci na splošno niso zadovoljni niti nezadovoljni s stanjem in razvojem turizma v Dolini Soče.

Tudi pri tretji trditvi: »Razvoj turizma sledi načelom trajnostnega razvoja (varovanje okolja, boljši ekonomski položaj, pozitiven socialno-kulturni vpliv),« je mogoče opaziti neopredeljenost anketirancev, ta pa se v tem primeru bolj nagiba k nestrinjanju. V tem primeru se je s trditvijo popolnoma strinjalo zgolj 2 % anketirancev, s trditvijo se je strinjalo 30 % vseh anketirancev, medtem ko se s trditvijo ni strinjalo 29 % anketirancev. S trditvijo se popolnoma ni strinjalo 15 % anketirancev. Neopredeljenih je bilo 24 % anketirancev.

Tudi četrta trditev: »Lokalno prebivalstvo ima možnost sodelovanja pri načrtovanju razvoja turizma v Dolini Soče,« se bolj nagiba k nestrinjanju. Le 3 % so se popolnoma strinjali, medtem ko se popolnoma ni strinjalo s trditvijo kar 12 % anketiranih. Prav tako se s trditvijo ni strinjalo kar 31 %, medtem ko se je strinjalo zgolj 22 %. Tudi v tem primeru je kar velik odstotek neopredeljenih, ki znaša 31%.

Hipotezo, da so prebivalci zadovoljni z možnostjo vključevanja v razvoj turizma, je mogoče zavreči na podlagi rezultatov, ki se bolj nagibajo k nezadovoljstvu anketirancev na tem področju.

4.2.3 Ekonomski, okoljski in socialno-kulturni vidik

Na spodnji sliki 5 so prikazani zaznani vplivi, ki jih povzroča turizem v Dolini Soče.

Slika 5: Ekonomski, okoljski in socialno-kulturni vidik

Vir: lastno delo.

Posamezni ekonomski, socialno-kulturni in okoljski vplivi so razporejeni od najbolj zaznanih do najmanj zaznanih s strani anketirancev. Največ anketirancev se je strinjalo, da turizem v Dolini Soče povečuje količino prometa in povzroča težave v prometu. Veliko je bilo strinjanja, da turizem povečuje število obiskovalcev, ki je previsoko in moteče, in povečuje onesnaževanje okolja. Najbolj zaznan pozitiven ekonomski vpliv turizma je, da turizem predstavlja ekonomske koristi za lokalno skupnost in posameznika. Najmanj zaznana vpliva turizma sta: turizem povzroča popačenje kulture oziroma izrivanje običajev skupnosti in turizem izboljšuje kakovost naravnega okolja.

4.2.3.1 Ekonomski vidik

Anketa je vsebovala štiri različne ekonomske vplive turizma na Dolino Soče. Med temi se je največ anketirancev strinjalo, da turizem predstavlja ekonomske koristi za lokalno skupnost in posameznika. Veliko je bilo strinjanja pri trditvi, da turizem povzroča dvig cen in življenjskih stroškov prebivalcev. Po mnenju anketirancev turizem pozitivno vpliva na možnost zaposlitve. Najmanj strinjanja je bilo pri trditvi, da turizem pripomore k izboljšanju infrastrukture.

4.2.3.2 Socialno-kulturni vidik

Med socialno-kulturne vplive turizma je v anketi spadalo pet vplivov. Najbolj zaznana vpliva sta: turizem povečuje količino prometa in povzroča težave v prometu in turizem povečuje število obiskovalcev, ki je previsoko in moteče. Nekoliko manj strinjanja je bilo pri trditvah: turizem pomaga pri oblikovanju in krepljenju kulturne zavesti lokalnega prebivalstva, turizem povečuje število kriminalnih dejanj in poslabšuje varnost prebivalcev in turizem povzroča popačenje kulture oz. izrivanje običajev skupnosti.

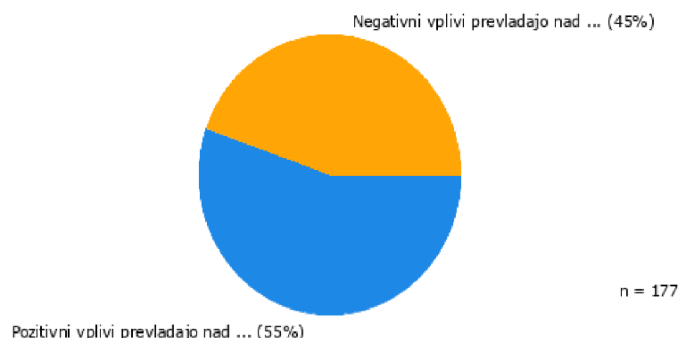
4.2.3.3 Okoljski vidik

Med okoljske vplive turizma spadajo trije vplivi. Največ je bilo strinjana s trditvijo, da turizem povečuje količino onesnaževanja. Medtem ko je bilo več nestrinjanja pri trditvi: turizem v zadostni meri skrbi za ohranjanje naravnega okolja in kulturne dediščine. Najmanj strinjanja pa je bilo s trditvijo, da turizem izboljšuje kakovost naravnega okolja.

Med posameznimi vidiki so bili najbolj zaznani vplivi na naravno in ekonomsko okolje. Za vzpostavitev trajnostnega turizma je potrebno, da so ti vplivi čim bolj izenačeni (Angelevska-Najdeska & Rakicevik, 2012, str. 210–220).

Na sliki 6 je prikazano, kateri vplivi prevladajo nad drugimi. Približno 55 % anketirancev meni, da pozitivni vplivi turizma v Dolini Soče prevladajo nad negativnimi, medtem ko 45 % anketirancev meni obratno.

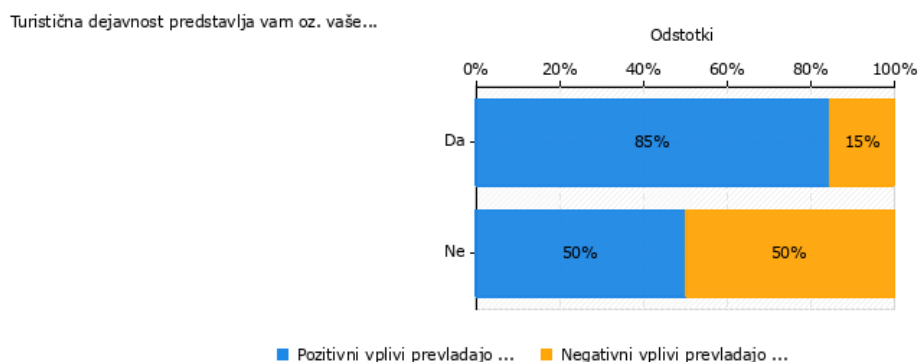
Slika 6: Zaznavanje vplivov

Vir: lastno delo.

Na sliki 7 pa je prikazana odvisnost zaznavanja vplivov od neposredne koristi turistične dejavnosti za posameznika ali njegovih družinskih članov. Iz tega grafa je razvidno, da kar 85 % anketirancev z neposrednimi koristmi bolj zaznava pozitivne vplive, medtem ko posamezniki brez neposrednih koristi zaznavajo ene in druge vplive. Na podlagi teh rezultatov lahko potrdim del hipoteze: prebivalci z neposrednimi koristmi od turizma bolj zaznavajo pozitivne vplive.

Slika 7: Vpliv koristi na zaznavanje vplivov

Vir: lastno delo.

Poleg tega so anketiranci z neposrednimi koristmi od turizma tudi bolj zadovoljni s stanjem turizma v Dolini Soče. To je razvidno iz slike 8 v prilogi. Tako potrjuje tudi drugi del postavljene hipoteze, ki pravi, da so prebivalci z neposrednimi koristmi od turizma bolj zadovoljni s stanjem turizma v Dolini Soče.

5 STRATEŠKI DEL

Strateško načrtovanje je vodstveni proces ustvarjanja in vzdrževanja strateškega ujemanja med cilji in zmožnostmi organizacije ter njenimi spreminjajočimi se tržnimi možnostmi (Kotler, 1986).

Za zagotavljanje uspešnega razvoja trajnostnega turizma je potrebno, da imajo institucionalna, ekonomska, socialno-kulturna in okoljska komponenta približno enak pomen in moč, da se lahko medsebojno prepletajo in povezujejo brez prevlade katerega koli od teh elementov. Trajnostni razvoj turizma je še posebej odvisen od sposobnosti okolja, da zagotovi stabilno in trajno osnovo za razvoj (Angelevska-Najdeska & Rakicevik, 2012, str. 210–220).

Za zagotavljanje pozitivnih učinkov in izogibanje negativnih je za destinacijo ključnega pomena nacionalno in regionalno načrtovanje turizma. S tem si posamezne destinacije lahko zagotovijo pozitivne učinke, kot so gospodarska rast, socialno-kulturna reprodukcija in ohranjanje okolja. Posledica odsotnosti dolgoročne, znanstveno utemeljene strategije razvoja pa lahko privede do negativnih učinkov, kot so: prekomerna raba virov, onesnaževanje okolja, estetsko onesnaženje, spremembe običajev in načina življenja, konfrontacije med obiskovalci in domačini, porast kriminala, rast cen, sezonskost, odvisnost gospodarstva od turizma in še mnogo drugih (United Nations World Tourism Organization, 2004, str. 515).

5.1 Vizija

Dolina Soče postane vodilna trajnostno naravnana destinacija v Sloveniji s celoletno ponudbo aktivnosti in storitev, ki temeljijo na naravnih in kulturnih danostih tega območja. Zavzema se za zmanjšanje negativnih vplivov turizma na okolje in prebivalstvo in promovira ohranjanje naravne in kulture tega območja ter omogoča edinstvenost in celovitost doživetij.

Destinacija temelji na trajnostnem razvojnem konceptu in na lokalni skupnosti. Sodelovanje prebivalcev z razvojem trajnostnega turizma kot ključnega elementa za razvoj turizma v prihodnosti.

Turizem, ki temelji na skupnosti, lahko izboljša gospodarsko stanje, omogoča ohranitev lokalne kulture in tradicij in hkrati vodi v porast turističnega povpraševanja. Turizem, ki temelji na skupnosti, predstavlja učinkovit pristop k zagotavljanju trajnostnega razvoja skozi proces delitve koristi med vse člane skupnosti in ohranjanja naravnih virov (Khalid, Ahmad, Ramayah, Hwang & Kim, 2019).

Vizija Doline Soče bo temeljila na viziji slovenskega turizma. Strateška vizija slovenskega turizma, ki se nanaša na preobrazbo ponudbene strani in se osredotoča na odgovornega, zahtevnejšega gosta, je: »Zelena butičnost z manjšim odtisom in večjo vrednostjo za vse«

(Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo RS, 2020, str. 12). Slovenski turizem naj bi se tako zavzemal za varovanje okolja in celoletnega delovanja destinacije, izvajanje aktivnosti v naravi, ki so prilagojene posameznim obiskovalcem z mislijo na njihovo izkušnjo. Nasprotoval naj bi masovnemu turizmu in ne-trajnostnim konceptom (Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo RS, 2020).

Dolino Soče bodo odlikovali:

- kakovostna ponudba v vseh segmentih in skozi vse leto ter učinkovito usmerjanje turističnih tokov,
- pristnost doživljanja narave in kulture ter zaveza za ohranitev naravne in kulturne dediščine,
- razvijanje turizma po trajnostnih načelih,
- butičnosti in personaliziranost storitev,
- vpetost lokalnega prebivalstva v turistično ponudbo in razvoj.

5.2 Razvojne prioritete

Na podlagi vizije, izvedene SWOT analize in analize podatkov, pridobljenih iz ankete, določam tri prioritete za razvoj trajnostnega turizma v Dolini Soče:

- Razvoj destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja.
- Celoletno delovanje in upravljanje destinacije.
- Vključevanje lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije.

5.2.1 Razvoj destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja

Razvoj destinacije po teh načelih bo omogočal ohranjanje naravnih in kulturnih danosti okolja, ki so nujne za turistično ponudbo. Prav tako bo takšen način delovanja omogočal zadovoljevanje trenda rasti povpraševanja po zelenih in avtentičnih gorskih destinacijah in neposredno vplival na zmanjšanje onesnaževanja, ki ga prebivalci označujejo za enega izmed najbolj zaznanih vplivov turizma na naravno okolje. Tak razvoj bo omogočal tudi ohranjanje pristnosti in narave doživetij posameznikov, kar velja za gradni temelj prihodnosti slovenskega turizma.

S pomočjo načrtnega ozaveščanja, usposabljanja in usmerjanja ponudnikov lahko neposredno vplivamo na dvig zelenega zavedanja in trajnostnega delovanja vseh deležnikov v destinaciji. S tem lahko destinacija doseže presežnost izkušnje gosta ter prispeva k dvigu kakovosti življenja lokalnega prebivalstva (Dolina Soče, 2020).

5.2.2 Celoletno delovanje in upravljanje destinacije

Delovanje turizma in širjenje turistične sezone na celo leto bo omogočilo razporeditev turistov tudi izven sezone, kar bi rešilo problem prevelikega števila obiskovalcev in pozitivno vplivalo na problem preobremenjenosti zmogljivostnih kapacitet znotraj sezone. Prav tako bi podaljševanje sezone in iskanje drugih oblik turizma (npr. zimskega turizma) pomagalo pri osvajanju novih trgov in uveljavitvi nišnih produktov za čas izven glavne sezone. S tem bi povečali tudi število delovnih mest v turističnem sektorju. Vzpostavitev celoletnega delovanja bi za to destinacijo pomenila povečanje turističnega prometa izven glavne sezone, povečanje števila delovnih mest v turističnem sektorju in pomoč pri pridobivanju prepoznavnosti na novih trgih. Destinacija bi tako morala strmeti h kakovostni ponudbi skozi vse leto in učinkovitem usmerjanju turističnih tokov.

5.2.3 Vključevanje lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije

Z boljšo strategijo vključevanja lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije bi lahko rešili problem nezadovoljstva s stanjem in razvojem turizma pri lokalnih prebivalcih. Boljša strategija bi prav tako pozitivno vplivala tudi na zaznavo možnosti vključevanja v razvoj turizma s strani prebivalcev, ki so po podatkih, razvidnih iz ankete, s tem dokaj nezadovoljni. Vključevanje prebivalstva v razvoj je ključnega pomena za doseganje trajnostnih načel turizma in bi omogočalo nekoliko večje zadovoljstvo s političnim vodstvom. Pomagalo bi tudi pri ohranjanju tradicij in spodbujalo krepljenje kulturne zavesti prebivalcev.

5.3 Ukrepi za doseganje prioritet

V nadaljevanju podajam ustrezne ukrepe za doseganje posameznih postavljenih prioritet. Na podlagi izvedbe teh ukrepov bomo lahko stopili korak bližje k doseganju zastavljene vizije. Za doseganje posamezne prioritete sta predstavljena dva ukrepa, ki bosta to omogočila.

5.3.1 Ukrepi za doseganje razvoja destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja

Ukrepa za doseganje razvoja destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja sta:

- izboljšanje ponudbe javnih prevozov,
- dvig zelenega zavedanja vseh deležnikov destinacije s pomočjo programov izobraževanja in usposabljanja in kampanj za ozaveščanje javnosti.

Izboljšanje ponudbe javnih prevozov bo neposredno vplivalo na zmanjšanje količine prometa in prometnih težav, hkrati pa tudi na zmanjšanje onesnaževanja okolja zaradi izpustov.

Promet je temeljni pogoj za razvoj turizma in ključni element, ki povezuje turistično povpraševanje z določenimi destinacijami. Na drugi strani pa proces prevoza turizma med destinacijami ustvarja največjo količino izpustov toplogrednih plinov v turističnem sektorju. Vzpostavitev javnega prevoza igra ključno vlogo pri trajnostnem razvoju destinacij (Gronau, 2017, str. 265–275).

Dvig zelenega zavedanja s pomočjo različnih delavnic, seminarjev in usposabljanj bi omogočal lažje in boljše uvajanje trajnostnih načel med deležniki turizma v destinaciji. To bi hkrati pozitivno vplivalo na razvoj trajnostnega turizma in omogočalo ohranjanje naravnih in kulturnih danosti okolja, ki so nujne za turistično ponudbo. Posredno bi s tem vplivali tudi na zmanjšanje onesnaževanja in ostalih negativnih vplivov, ki jih povzroča turizem.

Višja okoljska ozaveščenost deležnikov turizma vodi k večji naklonjenosti in spodbujanju razvoja trajnostnega turizma v destinaciji (Vellecco & Mancino, 2010, str. 2201–2223).

5.3.2 Ukrepi za doseganje celoletnega delovanja in upravljanja destinacije

Ukrepa za doseganje celoletnega delovanja in upravljanja destinacije sta:

- promocija drugih vrst turizma s strani države – regije,
- vzpostavitev zimskega turizma.

Promocija drugih oblik turizma s strani države oziroma regije bi omogočala reševanje problema sezonskosti in povečala število prihodov turistov izven sezone., kar je za destinacijo ključnega pomena, saj se sredi sezone sooča s prevelikim številom obiskovalcev, medtem ko je izven sezone obiskovalcev zelo malo. Državne oziroma regijske promocije so lahko ključnega pomena pri premagovanju nedelovanja trga in privabljanju novih turistov (Shi, 2012, str. 2711–2718).

Vzpostavitev zimskega turizma bi pripomogla k širjenju sezone, kar bi pozitivno vplivalo na gospodarsko rast destinacije, na možnosti zaposlitve za posameznika, izboljšanje turistične infrastrukture ter na ugled destinacije kot celoletne turistične točke.

5.3.3 Ukrepi za doseganje vključevanja lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije

Ukrepa za doseganje vključevanja lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije sta:

- spodbujanje ustanavljanja lokalnih turističnih odborov ali združenj, ki jih sestavljajo prebivalci, lastniki podjetij in voditelji skupnosti,
- organizacija skupnostnih dogodkov in delavnic povezanih z razvojem turizma.

Vključevanje skupnosti je ključnega pomena pri ohranjanju in zaščiti kulturne dediščine destinacije, prav tako pripomore k razvoju turizma, ki je v skladu z vrednotami in prednostnimi nalogami skupnosti. Vključevanje skupnosti daje prebivalcem moč, da sami prevzamejo odgovornost za vplive, ki jih povzroča turizem v destinaciji, kar neposredno privede do bolj odgovornih trajnostnih turističnih praks. Vzpostavitev lokalnih turističnih odborov bi prebivalcem omogočalo neposredno vključevanje v razvoj turizma, kar bi privedlo v večje zadovoljstvo s stanjem in razvojem turizma v Dolini Soče. Te skupine lahko pomagajo pri usmerjanju turističnih pobud in zastopajo interese skupnosti, kar bi privedlo do boljšega sodelovanja in večje podpore turizmu.

Organizacija različnih dogodkov in delavnic v zvezi z razvojem turizma, bi omogočala prebivalcem, da izvedo več o turistični industriji in njenem razvoju, prav tako bi vzpodbudila lokalno skupnost k povečanju sodelovanja v turističnem razvoju destinacije. S tem ukrepom bi pozitivno vplivali na mnenje prebivalstva o možnosti vključevanja in tudi povečali njihovo zadovoljstvo z razvojem in stanjem turizma v destinaciji.

SKLEP

Trajnostni razvoj turizma je edini možni način razvoja turizma v Dolini Soče. Razvoj te vrste turizma omogoča ohranjanje naravnih in kulturnih danosti, ki so ključnega pomena za zagotavljanje turistične ponudbe. Želja po razvoju turizma s seboj prinaša tudi večje pritiske na okolje in lokalno skupnost, zato igra izbira ustrezne strategije za razvoj ključno vlogo za prihodnost destinacije.

V Zaključni strokovni nalogi sem s pomočjo lastnih spoznanj, SWOT analize in rezultatov ankete poizkusil sestaviti strateški načrt za razvoj turizma v Dolini Soče, ki temelji na postavljeni viziji in prioritetah za razvoj trajnostnega turizma v Dolini Soče. Glede na te prioritete sem predlagal tudi posamezne ukrepe za njihovo zagotavljanje.

Vizija Doline Soče temelji na zagotavljanju kakovostne ponudbe v vseh segmentih skozi vse leto, pristnosti doživljanja narave in kulture ter zaveze za ohranitev naravne in kulturne dediščine, zaveze k razvoju turizma po trajnostnih načelih, butičnosti in personaliziranosti storitev in vpetosti lokalnega prebivalstva v turistično ponudbo in razvoj.

Ključno vlogo pri razvoju strategije igra lokalno prebivalstvo. Vloga lokalnih prebivalcev in njihovo zadovoljstvo s stanjem in razvojem turizma sta bistvenega pomena za nadaljnji uspešni razvoj turizma. V nalogi sem prišel do ugotovitve, da lokalno prebivalstvo ni najbolj zadovoljno s stanjem in razvojem turizma kot tudi z njihovo možnostjo vključevanja v razvoj turizma v Dolini Soče. Na podlagi tega sem podal prioriteto, da se poveča vključevanje lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije. To bi storili s pomočjo dveh ukrepov, in sicer s pomočjo ukrepa za spodbujanje ustanavljanja lokalnih turističnih odborov ali združenj, ki jih sestavljajo prebivalci, lastniki podjetij in voditelji skupnosti, in s pomočjo organizacije skupnostnih dogodkov in delavnic, povezanih z razvojem turizma.

Prav tako je ohranjanje naravnega in kulturnega okolja ključnega pomena za razvoj destinacije. Iz ankete je razvidno, da imajo prebivalci pomisleke glede vplivov turizma na naravno in kulturno okolje. Ti se izražajo kot visoko zaznan vpliv onesnaževanja in majhen zaznan vpliv krepljenja kulturne zavesti. Rezultati ankete pa prikazujejo deljeno mnenje glede tega, ali turizem v zadostni meri skrbi za ohranjanje naravne in kulturne dediščine. Za reševanje teh vplivov pa sem podal prioriteto za razvoj destinacije, ki temelji na ohranjanju naravnega in kulturnega okolja. Za zagotavljanje slednje sem postavil dva ukrepa: izboljšanje ponudbe javnih prevozov in dvig zelenega zavedanja vseh deležnikov destinacije s pomočjo programov za izobraževanje in usposabljanje ter kampanj za ozaveščanje javnosti.

Tretja prioriteta za zagotavljanje trajnostnih načel destinacije je celoletno delovanje in upravljanje destinacije, ki predstavlja rešitev za problem sezonečnosti in bi povečalo turistično ponudbo in gospodarski razvoj destinacije. To bi storili s pomočjo državne promocije drugih vrst turizma in vzpostavitvijo zimskega turizma.

S pomočjo ohranjanja naravnega in kulturnega okolja, s celoletnim delovanjem in upravljanjem ter povečanjem vključevanja lokalnega prebivalstva v razvoj destinacije bi Dolina Soče v prihodnosti lahko postala glavna trajnostno naravnana turistična destinacija v Sloveniji in širše.

LITERATURA IN VIRI

1. Angelevska-Najdeska, K. & Rakicevik, G. (2012). Planning of Sustainable Tourism Development. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 44, 210–220.
2. Brightest, Inc. (2023). *Sustainability Indicators for Assessing Company Environmental Performance*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz <https://www.brightest.io/sustainability-indicators/#:~:text=A%20sustainability%20indicator%20is%20a,of%20evaluating%20its%20overall%20sustainability>
3. Cohen, E. (1987). The impact of tourism on the physical environment. *Annals of Tourism Research*, 5(2), 215–237.
4. Dolina Soče. (2020, februar). *Strategija razvoja in trženja turizma Doline Soče 2025+*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz <https://www.soca-valley.com/sl/poslovne-strani/strategije/>
5. Dolina Soče. (brez datuma a). *Dolina Soče - Bovec, Kobarid, Tolmin in Kanal*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz <https://www.soca-valley.com/sl/dolina-soce/>

6. Dolina Soče. (brez datuma b). *Spremljanje trajnostnih kazalnikov v Dolini Soče*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz https://www.soca-valley.com/sl/poslovne-strani/zelena-shema-slovenskega-turizma/#spremljanje_trajnostnih_kazalnikov
7. Dolina Soče. (brez datuma c). *Zelena Dolina Soče*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz <https://www.soca-valley.com/sl/dolina-soce/zelena-dolina-soce/>
8. Gronau, W. (2017). Encouraging behavioural change towards sustainable tourism: a German approach to free public transport for tourists. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(2), 265–275.
9. Gursoy, D., Chi, C. G. & Dyer, P. (2010). Locals' Attitudes toward Mass and Alternative Tourism: The Case of Sunshine Coast, Australia. *Journal of Travel Research*, 49(3), 381–394.
10. Inskeep, E. (1991). *Tourism Planning. An Integrated and Sustainable Development Approach*. London: Chapman and Hall.
11. Ivanov, S. & Webster, C. (2007). Measuring the Impact of Tourism on Economic Growth. *Tourism Economics*, 13(3), 379–388.
12. Khalid, S., Ahmad, M. S., Ramayah, T., Hwang, J. & Kim, I. (2019). Community Empowerment and Sustainable Tourism Development: The Mediating Role of Community Support for Tourism. *Sustainability*, 11(22), 6248.
13. Kotler, P. (1986). *Principles of Marketing* (3. izd.). New York: Prentice Hall International.
14. Mason, P. (2008). *tourism impacts, planning and management*. Burlington: Butterworth-Heinemann.
15. Mihalič, T. (2006). *Trajnostni turizem*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
16. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo RS. (2020, maj). *Strategija slovenskega turizma 2022-2028*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MGTS/Dokumenti/DTUR/Nova-strategija-2022-2028/Strategija-slovenskega-turizma-2022-2028-dokument.pdf>
17. Prayag, G., Hosany, S., Nunkoo, R. & Alders, T. (2013). London residents' support for the 2012 Olympic Games: The mediating effect of overall attitude. *Tourism Management*, 629–640.
18. Sandeep, K. & Vinod, K. (2014). Perception of Socio-Culture Impacts of Tourism: A Sociological Review. *International Research Journal of Social Sciences*, 3(2), 40–43.

19. Shi, H. (2012). Economic modeling The efficiency of government promotion of inbound tourism: The case of Australia. *Economic Modelling*, 29(6), 2711–2718.
20. United Nations. (brez datuma). *Sustainable tourism*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz <https://sdgs.un.org/topics/sustainable-tourism#:~:text=The%20World%20Tourism%20Organization%20defines,the%20environment%20and%20host%20communities%22>.
21. United Nations World Tourism Organization. (2004). *Indicators of Sustainable Development for Tourism Destinations. A Guidebook*. United Nations World Tourism Organization.
22. United Nations World Tourism Organization. (2005). *Making Tourism More Sustainable: A Guide For Policy Makers*. Madrid: United Nations Environment Programme, United Nations World Tourism Organization.
23. Vellecco, I. & Mancino, A. (2010). Sustainability and tourism development in three Italian destinations: stakeholders' opinions and behaviours. *The Service Industries Journal*, 30(13), 2201–2223.
24. World Travel and Tourism Council. (2023). *SLOVENIA, 2023 Annual Research: Key Highlights*. Pridobljeno 10. septembra 2023 iz https://uploads-ssl.webflow.com/6329bc97af73223b575983ac/645a6f65ce86a017c4317db6_Slovenia2023_.pdf

PRILOGE

Priloga 1: Anketa

Spoštovani. Sem Tim Kutin, študent dodiplomskega študija (smer turizem) na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Namen raziskave je proučiti vplive turizma na Dolino Soče, ovrednotiti zadovoljstvo prebivalcev s stanjem oziroma razvojem turizma na tem področju in na podlagi rezultatov razviti strategijo za razvoj trajnostnega turizma v Dolini Soče.

Prosim, če si vzamete nekaj minut in s klikom na Naslednja stran pričnete z izpolnjevanjem ankete.

Q1 - Turistična dejavnost predstavlja vam oz. vašemu družinskemu članu neposreden vir dohodka.

☐ Da

☐ Ne

Q2 - Kako se strinjate z naslednjimi trditvami...

	sploh se ne strinjam	se ne strinjam	niti se strinjam niti se ne strinjam	se strinjam	popolnoma se strinjam
Zadovoljen sem s stanjem turizma v Dolini Soče.	☐	☐	☐	☐	☐
Zadovoljen sem z razvojem turizma v Dolini Soče.	☐	☐	☐	☐	☐
Lokalno prebivalstvo ima možnost sodelovanja pri načrtovanju razvoja turizma v Dolini Soče.	☐	☐	☐	☐	☐
Razvoj turizma sledi načelom trajnostnega razvoja (varovanje okolja, boljši ekonomski položaj, pozitiven	☐	☐	☐	☐	☐

socialno-kulturni
vpliv).

Q3 - Turizem v Dolini Soče...

	sploh se ne strinjam	se ne strinjam	niti se strinjam niti se ne strinjam	se strinjam	se popolnoma strinjam
Povečuje onesnaževanje okolja.	☐	☐	☐	☐	☐
Povečuje število obiskovalcev, ki je previsoko in moteče.	☐	☐	☐	☐	☐
Predstavlja ekonomske koristi za lokalno skupnost in posameznika.	☐	☐	☐	☐	☐
Izboljšuje kakovost naravnega okolja (urejanje, čiščenje okolja...).	☐	☐	☐	☐	☐
Povečuje možnosti zaposlitve.	☐	☐	☐	☐	☐
Povečuje število kriminalnih dejanj in poslabšuje varnost prebivalcev.	☐	☐	☐	☐	☐
Pomaga pri oblikovanju in krepljenju kulturne zvesti lokalnega prebivalstva.	☐	☐	☐	☐	☐

Povzroča dvig cen in življenjskih stroškov prebivalcev.	☐	☐	☐	☐	☐
Pripomore k izboljšanju infrastrukture.	☐	☐	☐	☐	☐
V zadostni meri skrbi za ohranitev naravne in kulturne dediščine.	☐	☐	☐	☐	☐
Povzroča popačenje kulture oz. izrivanje običajev skupnosti.	☐	☐	☐	☐	☐
Povečuje količino prometa in povzroča težave v prometu.	☐	☐	☐	☐	☐

Q4 - Kateri vplivi turizma po vašem mnenju prevladajo nad drugimi

- ☐ Pozitivni vplivi prevladajo nad negativnimi
- ☐ Negativni vplivi prevladajo nad pozitivnimi

Q5 - Spol

- ☐ Moški
- ☐ Ženska

Q6 - Starost

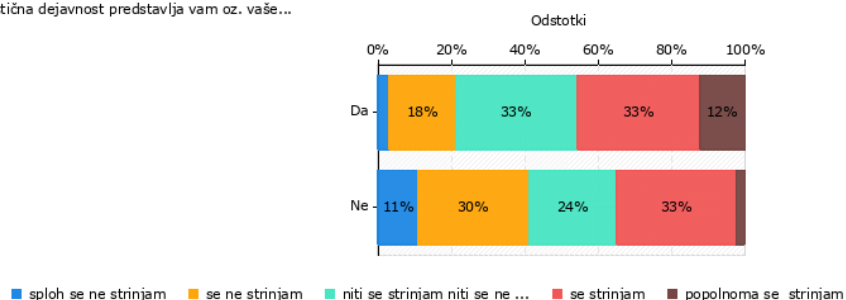
- ☐ Do 25 let.
- ☐ Od 26 do 45 let.
- ☐ Od 46 do 65 let.
- ☐ Nad 66 let.

Q7 - Status

- ☐ Študent, učenec
- ☐ Zaposlen
- ☐ Upokojenec
- ☐ Drugo

Priloga 2: Zadovoljstvo s stanjem turizma glede na ekonomske koristi od turizma

Turistična dejavnost predstavlja vam oz. vaše...

Vir: lastno delo.

Priloga 3: Tabela odgovorov na trditve institucionalnega vidika vplivov turizma

Q2	Kako se strinjate z naslednjimi trditvami...										
	Podvr ašanja	Odgovori						Veljav ni	Št. enot	Povpre čje	Std. odklor
		sploh se ne strinja m	se ne strinja m	niti se strinja m niti se ne strinja m	se strinja m	popoln oma se stri njam	Skupaj				
Q2a	Zadov oljen sem s stanje m turizm a v Dolini Soče.	20 (10%)	55 (27%)	53 (26%)	67 (33%)	7 (3%)	202 (100%)	202	248	2,9	1,1

Q2b	Zadovoljen sem z razvojem turizma v Dolini Soče.	15 (7%)	59 (29%)	46 (23%)	76 (38%)	6 (3%)	202 (100%)	202	248	3,0	1,0
Q2c	Lokalno prebivalstvo ima možnost sodelovanja pri načrtovanju razvoja turizma v Dolini Soče.	25 (12%)	62 (31%)	63 (31%)	45 (22%)	7 (3%)	202 (100%)	202	248	2,7	1,0
Q2d	Razvoj turizma sledi načelom trajnostnega razvoja (varovanje okolja, boljši ekonomski položaj, pozitiven socialno-kulturni vpliv).	30 (15%)	58 (29%)	48 (24%)	61 (30%)	5 (2%)	202 (100%)	202	248	2,8	1,1

Vir: lastno delo.